

EKOLOGIYA BU - HAYOT DEMAKDIR

Ashurmahmatov Sarvar Isroil o'g'li

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti Geografiya va ekologiya fakulteti, Ekologiya va hayot faoliyati xavfsizligi kafedrasi assistenti.

E-mail: ashurmahmatov97@mail.ru

ANNOTATSIYA: Tabiat va jamiyatning o'zaro bog'liqligi, shu asosda yuzaga keladigan qonuniyatlar va hozirgi zamon ekologik muammolarning ortib borishi, tabiatda kuzatiladigan atropogen ta'sirlar va tirik organizmlarni o'z ehtiyojlarini qondirish uchun ona tabiatdan tejamkorona foydalanish chora tadbirlari alohida ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Iqlim, hayot, ekologik muammo, atrof-muhit, hayot, atmosfera, kislorod, tabiat, o'rmonlar, avtotransport, shahar, chiqindixona.

ECOLOGY MEANS LIFE

Ashurmakhmatov Sarvar

Assistant at the Faculty of geography and Ecology, Department of Ecology and safety of life activities, Samarkand State University named after Sharof Rashidov.

ABSTRACT: Of particular importance are the correlation of nature and society, the patterns that arise on this basis and the increasing number of modern environmental problems, the atropogenic effects observed in nature and the measures of rational use of Mother Nature to satisfy the needs of living organisms.

Key words: Climate, life, environmental problem, environment, life, atmosphere, oxygen, nature, forests, motor transport, city, landfill.

“Agar havoda chang va tutun bo'lmaganda edi, kishi ming yil yashardi”.

Abu Ali ibn Sino

Tabiat va jamiyat haqida so'z borar ekan, inson ongi, mantiqiy fikr yuritish qobiliyati va tafakkuri rivojlangani sari, tabiatdagi hayotning mohiyatini anglab yetish imkoniyati yuzaga kela boshladi. Bu dunyo murakkab va sirli tuzilgan, mana shu dunyoda yashash esa undanda murakkab. Olamdagi har bir tirik jon, tirik organizmlar hayotining tashqi muhit bilan bog'liqligi qadimdan ma'lum albatta. Antik davrni

o'zidayoq ko'plab faylasuflar o'z asarlarida o'simliklar, hayvonlar va boshqa tirik jonzorlar yashashi, hayot tarzi, tuproq va iqlim sharoitlari bilan bog'liqligi haqida ma'lumotlar keltirib o'tganlar. Inson ehtiyojlari cheksiz ammo tabiiy resurslarimiz cheklangan, kundalik ehtiyojimizni qondirish uchun tabiatdan ayovsiz tarzda foydalanib kelmoqdamiz.

Hozirda kimdan so'ramang birinchi bo'lib xayoliga kelgan narsa bu ekologik muammolardir. Tabiatdan foydalanishda har bir narsani meyyori bor, hattoki inson uchun zarur bo'lgan kislarodning ham me'yorlari yaxshi, chunki u kamayib ketsa atmosferada gazlar miqdori oshib ketishiga olib keladi, agarda kislorod miqdori oshib ketsa yer sirtidagi harorat maksimal darajaga ko'tariladi, sodda qilib aytganda yer mikroto'lqinli pechga aylanadi, odamlar esa shundoq ham iqlim o'zgarishidan aziyat chekmoqdalar, bunday misollardan ko'plab keltirish mumkin. Ekologik muammo hozirgi kunda global muammoga aylanib ulguranganligiga ko'p bo'ldi. Global isish, Antarktida muzlarini erishi buning oqibatida suv toshqinlarini ko'payishi, ozon qatlamini yemirilishi, ko'plab yong'inlar, ichimlik suv zahirasini tugab borishi bu muammolar insoniyatga tobora ko'proq xavf sola boshladi. Buning yechimlarini esa hali hamon kutmoqdamiz. Biz bunga shunchaki ko'z yuma olmaymiz. Albatta, ko'plab olimlar bu muammolarni hal etishga urinmoqda. Tabiatni asrash har birimizni burchimizdir, insonlarni lol qoldiradigan uni qalbini tub-tubidan o'rin egallagan go'zallik, odamlarni chinakamiga hayratga sola oladigan ham tabiat mo'jizasi.

"Tabiat bu bizni o'rab turgan dunyo, bu daraxtlar, gullar, hayvonlar, hasharotlar – hatto suv va quruqlik mollyuskalari bularning barchasi tabiat! Insoniyat o'rmonlarning kesilishi, suvning ifloslanishi, hayvonlarning yo'q qilinishi tabiatning o'limiga olib keladi deb o'ylamaydi. Tabiat saxovatli va uning butun go'zalligini hech qachon so'z bilan ta'riflab bo'lmaydi. Har birimiz o'z manfaatlarimizni hamma narsadan ustun qo'yamiz. Texnika taraqqiyoti insoniyatni beqiyos darajada global ekologik falokatga tortmoqda, buning oqibatlarini o'ylamasdan, odam daryolarning yo'nalishini o'zgartiradi, ularni kimyoviy chiqindilar bilan ifloslantiradi, dengiz va okeanlarga tonnalab zaharli kimyoviy moddalarni tashlaydi, okean suvlari yuzasini gektar miqdordagi neft to'kilib suvni ifloslaydi, axir, tirik mavjudotlar uchun sayyorada hayot yaratgan suv edi. Odam bir necha kun ham suvsiz yashay olmaydi, hech bir o'simlik yoki hayvon bu hayot beruvchi va hatto "sehrli" namliksiz yashay olmaydi. Agar suv zaharlangan bo'lsa, bizni va avlodlarimizni nima kutmoqda? Zaharlangan suv tufayli kasalliklar boshimizga keladi va hatto tibbiyot ham bu dahshatli oqibatlarni to'xtata olmaydi. Odamlar yaqin kelajakda go'zal sayyoramiz haqida o'ylamaydilar? Bir kuni tabiat bizga o'z boyliklarini berishni to'xtatadi, chunki ular shunchaki tugaydi. Shunda odamlar nima qiladi? Hech qachon

unutmasligimiz kerakki, daraxtdan uzilgan bitta barg ham oxirgi bo‘lishi mumkin. Olimlar ogohlantirishmoqda - yo‘qolib borayotgan o‘simlik turlari va hayvonot dunyosida soni yil sayin ko‘paymoqda “Qizil kitob” ga kiritilgan turlar soni oshib bormoqda. Dunyoda allaqachon zararli oziq-ovqat, ifloslangan suv orqali ko‘plab kasalliklar, ekologik vaziyatning yomonlashishi tufayli saraton kasalligi bilan kasallanganlar ko‘payib bormoqda, kasal bolalar ko‘proq tug‘ilmoqda. Ammo, bularning barchasiga qaramay, tabiatdagi ne‘matlarni va go‘zalligini saqlashga bor kuchlari bilan intilayotganlar ham bor.

Albatta, bizda mavjud bo‘lgan barcha narsalar - elektr, internet, telefon, kiyim-kechak, dori-darmon va boshqa sivilizatsiyaning afzalliklari - barchasi insoniyat manfaati uchun qilingan narsalardir. Ammo tangananing boshqa tomoni ham bor - bu barcha foydalar yo‘qdan paydo bo‘lmaydi va yo‘qolib qolmaydi, hamma narsa o‘z izini qoldiradi. Sayyoramiz ekologiyasi uchun juda katta muammo bu odamlar tomonidan ishlab chiqariladigan tasavvur qilinmaydigan chiqindi, agar siz o‘ylab ko‘rsangiz, har bir kishi kuniga shu qadar ko‘p chiqindi ishlab chiqaradi, shahar chiqindixonalari tobora ko‘proq hududlarga tarqalmoqda, chiqindi bug‘lari kislotali yomg‘irni keltirib chiqaradi, bu esa o‘simliklar va hayvonlarga zarar yetkazadi. O‘rmonlar sayyoramizning o‘pkasidir - hatto bolalar ham buni bilishadi! Qanday qilib o‘zingizni toza havodan nafas olish imkoniyatidan mahrum qilishingiz mumkin? Daraxtlarni ekish, ularga bolalardek g‘amxo‘rlik qilish shart! Ehtimol, har bir inson tabiatdagi o‘rnini anglab yetsa, u Yer sayyorasining hukmdori emasligini, balki uning faqat kichik bir qismi ekanligini tushunsa, ehtimol, odamlar yanada ehtiyotkor bo‘lib, umumiy uyimizni saqlab qolishga harakat qilishar edilar.

Agar imkon bo‘lsa, men butun dunyoga “Odamlar! Atrof-muhitni muhofaza qiling! O‘rmonlarni kesmang, suvni tejang! Havoni ifloslamang, kelajagingiz haqida qayg‘uring, umumiy uyimizga g‘amxo‘rlik qiling derdim. Ming yillar davomida odamlar toza suv ichdilar va toza havodan nafas oldilar. Ammo keyinchalik ilmiy-texnikaviy inqilob boshlandi va ekologiya tez yomonlasha boshladi. Avtomobillarning o‘sishi tabiatga ham salbiy ta‘sir qiladi. Ularning ko‘pchiligi benzin bilan ishlaydi, bu esa karbonat angidrid gazini chiqaradi va bu global isishning sababi albatta. Yuqoridagi antropogen omillarning barchasi inson sog‘lig‘iga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shaharda kattalar orasida ham, bolalar orasida ham bronxial astma, allergik rinit, endokrin tizim kasalliklari, ovqat hazm qilish organlari kabi ekologik jihatdan bog‘liq kasalliklarning ko‘payishi tendentsiyasi mavjud. Hamma joyda - dunyoning istalgan qismida, istalgan mamlakatda biz ekologik muammolarga duch kelamiz, ular bir-biridan maydoni, shakli, tafsilotlari bilan farq qiladi. Yirik shaharlarda ularning ustiga gaz-chang qopqog‘i - tutun hosil bo‘lib, u 200-400 metr balandlikka ko‘tariladi. Katta shaharlarga

qaraganda atmosferada o'n baravar ko'p aerozollar va 25 barobar ko'proq zaharli gazlar mavjud. Avtotransportning shaharlarda havo ifloslanishiga qo'shgan hissasi kamida 60 foizni tashkil etadi. Katta chorrahalar yaqinidagi uylarda yashovchilar shahar havosining toksikligini to'liq his qilishlari, shovqinning ta'siri bo'ladi. Katta shaharlar sharoitida bizni ko'rinmas elektromagnit maydon o'rab turibdi, buning natijasida yoshlarning uzoq vaqt davomida televizion, radio, telefon, kompiyuter va Internet aloqalarida vaqtlarini o'tkazishlari. Agar siz yetarlicha uzoq vaqt davomida toza suvni ichishga kamida bir marta erishgan bo'lsangiz, siz haqiqatan ham insoniyat ushbu bebaho hayot manbai pokligining muhimligini anglamaganligi haqiqatini anglay olasiz. Ertangi kundagi hayotda yashash va bizdan keying avlodlarga qoldiriladigan Ona tabiatni asrab-avaylash, ekologik ong va madaniyatni rivojlantirish va har birimiz o'zimizga shunday savol beraylik: "Tabiatni saqlash uchun bugun nima qilaoldik?" Bugungi kunda ekologik muammolar dunyoning ko'plab davlatlarida kuzatilmoqda. Zero, tabiat ustidan qilingan g'alaba inson falokatidir. Shunday ekan, Biz kelajak avlod oldida ma'sulmiz, axir!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Buriyev S., Maxkamova D., Sherimbetov V. Ekologiya va atrof muhit muhofazasi. Toshkent – 2018, 247 bet.
2. Izzatullayev Z., Fayzullayev B., Botirov X.F. Ekologiya asoslari, "Zarafshon" nashriyoti, Samarqand-2019, 215 bet
3. Ашурмахматов С.И. Қашқадарё вилояти Деҳқонобод тумани майдонларида тарқалган қориноёқли моллюскалар хусусида ilk маълумотлар ва трансчегаравий ҳудудларда тарқалиши. Марказий Осиё ва қўшни минтақалардаги трансчегаравий ҳудудлар: ҳамкорлик имкониятлари ва муаммолари. Халқаро илмий-амалий конференция материаллари. Самарқанд-2022, 51 бет.
4. D.Yo.Yormatova., X.S.Xushvaqtova. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish. Toshkent-2018, 200 bet.
5. Ashurmahmatov S.I. Sayfiddinov Sh.S. O'zbekistonda cho'llanish jarayoni va uning oqibatlarini. Cho'llanish muammolari: dinamika, baholash, yechim. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. 13-14 dekabr Samarqand-2019. 289-291 bet
6. Ashurmahmatov S.I. Qashqadaryo viloyati Dehqonobod tumani mайдonlarida tarqalgan qorinoyoqli mollyuskalar xususida ilk ma'lumotlar va ularning transchegaraviy hududlarda tarqalishi. Markaziy Osiyo va qo'shni mintaqalardagi transchegaraviy hududlar: Hamkorlik imkoniyatlari va muammolari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari 1-qism. Samarqand, 5-6 may 2022 yil. 51-53 bet.

7. Ботиров Х.Ф., Ашурмахматов С.И. Атмосфера муҳофазаси масалалари. “Янги Ўзбекистонда география фани ва таълимидаги муаммолар” Республика илмий-амалий конференцияси материаллари Жиззах, 18 июнь 2022 йил. 36 бет.
8. Ashurmahmatov S.I. Dehqonobod tumani tog‘li hududlar ekologiyasi. Vol. 2 No. 2 (2023): Educational Research in Universal Sciences (ERUS) OAK tomonidan tan olingan xalqaro bazalarda indekslangan, yuqori impakt faktorli jurnal: <http://erus.uz/index.php/er/issue/view/35> Scientific Journal Impact Factor (OAK 23): 5.564 (<http://sjifactor.com/passport.php?id=22322>) ISSN: 2181-3515 Sayt: <http://erus.uz/index.php/er> eks: 1. Google Scholar 2. ResearchBib (OAK-14) 3. Directory of Research Journal Indexing (OAK-15) 4. Zenodo 5. Open Air 6. Open Library 7. PKP | INDEX 8. ASI (OAK-28) 9. Journals-CiteFactor (OAK-16) (https://t.me/Erus_uz).
9. Izzatullayev Z., Ashurmahmatov S.I. Dehqonobod tumani tog‘lari va unga yondosh hududlar quruqlik qorinoyoqli mollyuskalar faunasi va ekologiyasi. “Zamonaviy geografik tadqiqotlar: nazariya, amaliyot, innovatsiya” II Qism. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari (Samarqand, 2023 yil 12-13 may). sertifikat – Samarqand, 2023. – 339 b. 132-135 bet.
10. Иззатуллаев З., Давронов Б.Д., Ашурмахматов С.И. Жануби-ғарбий Ҳисор тоғлари атрофида тарқалган сув қориноёкли моллюскаларининг тур таркиби ва экологияси. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги Қарши давлат университети, Журнал Қашқадарё вилояти Матбуот ва ахборот бошқармаси томонидан 17.09.2010 йилда № 14–061 рақамли гувоҳнома билан қайта рўйхатдан ўтган. 2/1 (58) 2023 Март-апрель нашри. ҚарДУ хабарлари Илмий-назарий услубий Журнал. 107-110 бет
11. <https://hujayra.uz/> sayti
12. <http://geografiya.uz/> sayti